

ВПЛИВ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Визначено особливості розуміння сутності митної політики в умовах глобалізації. Обґрунтовано роль політики у митній сфері в регулюванні міжнародної торгівлі та забезпеченні економічного розвитку країн. Встановлено вплив факторів, які характеризують митну політику, на економічний розвиток країн, виявлено значущі фактори.

Ключові слова: відкрита економіка, глобалізація, економічний розвиток, лібералізація, митна політика, міжнародна торгівля, протекціонізм.

Одним із факторів сприяння економічному розвитку країн є активізація міжнародної торгівлі, яка в епоху посилення глобалізаційних процесів все частіше піддається протекціоністським заходам. Упродовж останніх років як економічно розвинені країни, так і ті, що розвиваються, віддають перевагу захисним заходам національних інтересів, незважаючи на декларативну прихильність до принципів лібералізації. Кожна країна має національні особливості застосування інструментів регулювання торгівлі, проте національні моделі стають все більш адаптованими до вимог та принципів СОТ (під егідою якої нині об'єднано 157 країн станом на 24 серпня 2012 р.), до укладених угод у межах інших альянсів та домовленостей.

Глобалізація як панівна ідея та об'єктивний процес останніх десятиліть уже засвідчила, що самотужки країни не спроможні вирішити проблемні питання застосування інструментів регулювання міжнародної торгівлі, але й, водночас, не можуть забезпечити виконання взятих зобов'язань як члени СОТ (підтвердженням цього стали результати останніх тарифних переговорів між країнами-членами щодо узгодження тарифних позицій). Тому одне з головних місць у побудові нової системи взаємодії країн належить формуванню митної політики на основі впровадження нових підходів до узгодження їх інтересів у митній сфері, адже для більшості з них питання розроблення її стратегії та втілення на практиці є особливо актуальними, оскільки стосуються основних аспектів функціонування у глобальному просторі. Безперечно, ефекти глобалізації будуть залежати від результативності реалізації митної політики на засадах недискримінації та транспарентності з метою забезпечення економічного розвитку країн.

В Україні питання реалізації митної політики та стратегії її розвитку в контексті захисту національних інтересів досліджували вчені І. Бережнюк, А. Войцешук, О. Гребельник, М. Каленський, П. Пашко, Д. Приймаченко, Т. Мельник та ін. Попри значну кількість наукових праць, присвячених питанням митного регулювання, існують різні підходи до визначення сутності та ролі митної політики у цих процесах та впливі її компонент на економічний розвиток країн.

Суттєвий вплив на розуміння митної політики має той суспільний устрій, у межах якого вона реалізується. Підтвердження цього знаходимо у енциклопедіях

радянської доби. Зокрема, у Великій радянській енциклопедії митна політика розглядається «як частина зовнішньоторгової діяльності держави, що регламентує обсяги, структуру та умови експорту та імпорту товарів» і виокремлюються такі її вияви:

- митна політика капіталістичних держав, яка поєднує заходи агресивного протекціонізму та економічної експансії;
- митна політика країн, що розвиваються, яка проводиться в інтересах забезпечення економічної та політичної самостійності, зміцнення і розвитку національної економіки, має яскраво виражений протекціоністський характер;
- митна політика соціалістичних країн, спрямована на дотримання принципу рівності і взаємної вигоди в міжнародній торгівлі з урахуванням інтересів кожної країни з метою економічного наближення держав, вирівнювання рівнів їх господарського розвитку, зміцнення світової системи соціалістичного господарства [1, с. 247-248].

Аналогічний підхід до трактування митної політики знаходимо і в українському енциклопедичному виданні [2, с. 43]. У іншій, попередньо виданій енциклопедії відсутній зазначений вище класифікатор митної політики, вона трактується як «сукупність заходів щодо економічної охорони державного кордону, яка полягає в регулюванні ввезення іноземних та вивезення вітчизняних товарів і збирання мита при переході через кордон; складова частина торговельної політики держави [3, с. 15]».

Разом з тим, розуміння ролі митної політики в умовах посилення глобалізаційних процесів спостерігаємо на законодавчому рівні. Так відповідно до Митного кодексу України (2002 р.) митна політика визначалася як «система принципів та напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі» [4]. У Митному Кодексі 2012 р. законодавець уникає терміну «митна політика», натомість пропонує державну політику у сфері державної митної справи, що трактується як «система цілей, принципів, функцій, напрямів, засобів і механізмів діяльності держави, спрямованих на забезпечення національних митних інтересів та безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі та захист внутрішнього ринку, розвиток національної економіки

та її інтеграцію до світової економіки, наповнення державного бюджету, які реалізуються через: 1) механізми тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; 2) участь у митних союзах, зонах вільної торгівлі та міжнародних договорах (конвенціях) з митних питань; 3) встановлення порядку переміщення товарів через митний кордон України та здійснення їх митного контролю; 4) законодавство України з питань державної митної справи» [5]. На нашу думку, митна політика є чи не єдиним реальним напрямком впливу держави як на внутрішні тенденції розвитку, так і на зовнішні. Разом із тим, митна політика еволюціонує не відокремлено від соціально-економічної системи суспільства, а за допомогою реалізації її механізму країни можуть забезпечити реалізацію основних напрямків «піраміди цивілізації». Такий підхід демонструє орієнтацію України на інтеграційний аспект і є вкрай важливим для розуміння сутності митної політики, дозволяє трактувати митну політику як систему напрямків гармонізації та уніфікації інтересів країн у глобальному просторі для формування адекватного митного середовища, здатного підвищити ефективність торгових, фінансових, інформаційних та інших потоків із збереженням інтересів стратегічних орієнтирів розвитку країн. Саме на перетині митних інтересів країн найбільш помітна їх конфліктність, хоча уже адаптовано спільні механізми їх співробітництва через принципи ГАТТ/СОТ. Разом з тим, якраз у цій площині створені достатньо вагомі передумови для консолідації країн у напрямку формування багатополюсного співробітництва з огляду на відмінності у розвитку країн.

Нерівномірність економічного розвитку країн неважко прослідкувати за рівнем ВВП на одну особу, за індексом розвитку людського потенціалу, за індексами залучення до процесів глобалізації, економічної свободи та ін. Вчені П. Ліндерт і Дж. Вільямсон дослідили вплив глобалізації на нерівність розвитку у світі. Вони, зокрема, визначили залежність економічного зростання в 41 найменш розвиненій країні від ступеня відкритості для сфери торгівлі й продемонстрували, що достатньо і помірно відкриті країни зуміли впродовж 30 років підтримувати певний рівень зростання ВВП [6, с. 48]. На сьогодні доводиться констатувати зовсім іншу тенденцію – саме завдяки своїй незначній відкритості ці країни виявилися найменш залежними від світової економічної кризи.

Науковець Я. Новиков обґрунтував, що «три причини створили систему протекціонізму: клопотання зацікавлених осіб, бажання уряду забезпечити задоволення певних суспільних потреб із допомогою монополії та оманливі економічні переконання [7]». Щодо монополії, то дослідник Л. Красін зазначав, що вона «встановлює економічну і торгівлю відокремленість Радянського Союзу від капіталістичного світу, що оточує радянські республіки. Монополія – це міцна огорожа, яку пролетарська держава звела на всьому кордоні як захист проти економічної інтервенції (втручання) [8, с. 27-28]». Тривалий час монополію торгівлі вважали ефективнішим заходом і абсолютним протекціонізмом порівняно зі збільшенням ставок мита, адже система митного оподаткування не спроможна за короткий термін переорієнтуватися на зміну митного тарифу.

Безперечно, «розвиток не триває в одному напрямку

... і в різні епохи, в різні суспільні умови та через різні історичні обставини кожна країна розвиває особливу торгово-політику, особливу в розумінні ступеня лібералізму і протекціонізму [9, с. 8]».

Разом з тим, модель відкритої економіки, особливо після фінансових криз і торгово-економічних потрясінь у світі, дедалі частіше переглядають щодо взаємодії національних економік на умовах глобального партнерства. Однак диспропорції соціально-економічного розвитку країн є причиною неможливості забезпечення реалізації інтересів усіх країн глобального простору та нестабільності ступеня відкритості національної економіки.

Зважаючи на те, що економічне зростання є мірилом економічного розвитку [10, с. 288], для оцінки впливу на нього основних характеристик національної митної політики оберемо один із показників, а саме ВВП на одну особу. Приймемо його за результуючий показник, а вплив митної політики на нього за основними факторами – за робочу гіпотезу. Окреслена робоча гіпотеза дасть змогу при її побудові виявити найсуттєвіші фактори впливу з усього масиву даних. У нашому дослідженні це: експорт товарів, млн. дол. (fob); імпорт товарів, млн. дол. (cif); питома вага безмитного імпорту в загальному імпорті, %; ставка мита за РНС, %; індекс застосування тариф.-нетариф. бар'єрів; загальна податкова ставка, %; коефіцієнт ефективності митного управління; коефіцієнт відкритості до багатосторонньої торгівлі; широта охоплення міжнародних ринків; індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури. Тому для з'ясування чинників впливу скористаємося модулем «Багатомірні адаптивні сплайни» (MARSpline), який використовують у Data Mining, та програмою STATISTICA. Data Mining є класом аналітичного прикладного програмування, яке підтримує рішення, розшукуючи за прихованими зірцями інформації в базі даних [11, с. 9]. До основних завдань, які успішно можна розв'язати за допомогою інструментів Data Mining у митній сфері, пропонуємо зарахувати: сегментацію митного простору за різними значущими параметрами, щоби сформувати відповідну карту світу; аналіз митного ризику; створення профілів, важливих у частині сплати митних платежів; виявлення стереотипів порушення митних правил та контрабанди товарів; виявлення схожих за митними параметрами груп товарів; профілізацію митних установ; верифікацію показників митних органів щодо виявлених джерел додаткового нарахування митних платежів. Завдання регресії у нашому випадку полягає у виявленні залежностей між залежною змінною (ВВП на одну особу) та незалежними (предикторними) змінними. Дослідження впливу вибраних факторів на ВВП на одну особу для 107 країн світу, які є членами СОТ, дало змогу виокремити основні з них і визначити силу їх впливу (табл. 1).

Загальне рівняння моделі MARSpline можна подати так:
$$y = f(X) = \beta_0 + \sum_{m=1}^M \beta_m h_m(X).$$
 Функція задана параметром β_0 і є зваженою за допомогою β_m сумою кількох базових функцій $h_m(X)$. У нашому випадку рівняння мультифакторної регресії набере вигляду:

ВВП на одну особу, \$ = $-2,77 + 1,13 * \max(0; \text{індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури} - 1,7) + 1,47 * \max(0; 25,9 - \text{загальна податкова ставка, \%}) + 7,46 * \max(0; 205455 - \text{експорт товарів, млн. дол. (fob)}) - 1,97 * \max(0; \text{індекс ефективності митного управління} - 5,3) - 1,29 * \max(0; \text{широта охоплення міжнародних ринків} - 5,50) + 2,94 * \max(0; \text{індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури} - 4,4) + 3,78 * \max(0; 57,6 - \text{індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі}) + 3,68 * \max(0; \text{індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі} - 68) - 4,63 * \max(0; \text{індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі} - 71,1)$

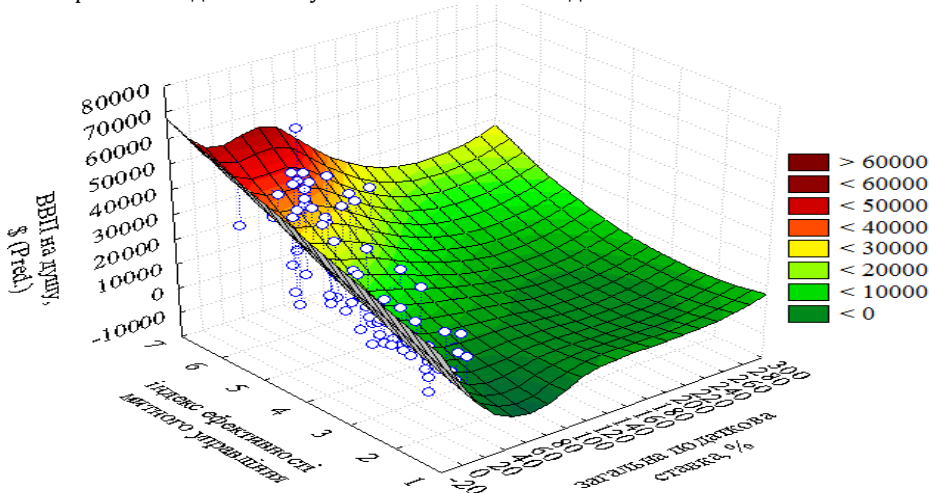
Таблиця 1. Фактори та сила їхнього впливу на показник ВВП на одну особу

Фактори	Сила впливу
Експорт товарів, млн. дол.	205455
Загальна податкова ставка	25,9
Коефіцієнт ефективності митного управління	5,3
Коефіцієнт відкритості до багатосторонньої торгівлі	57,60-71,1
Широта охоплення міжнародних ринків	5,5
Індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури	1,7-4,4

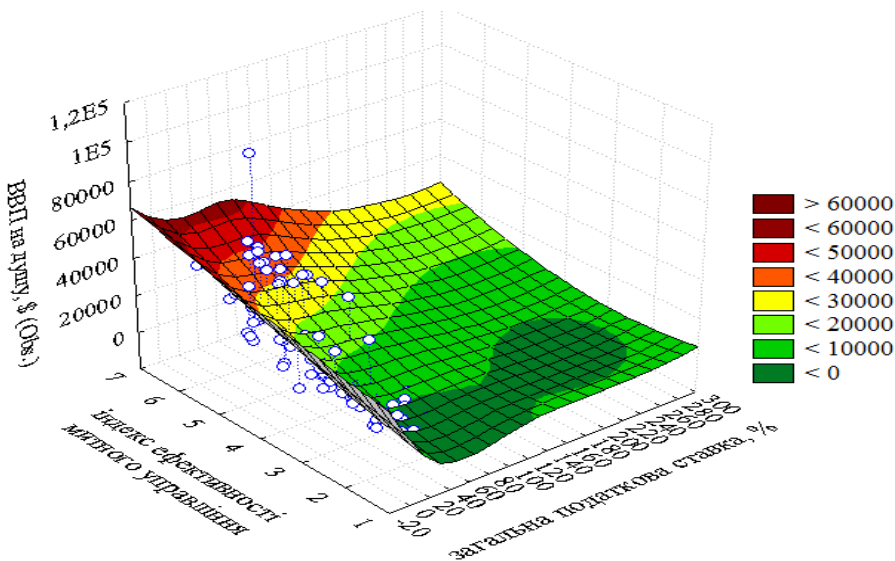
Дослідження підтвердило, що у своїй сукупності експорт та імпорт не впливають на ВВП на одну особу як в обстеженні, так і в прогнозованій моделі, тобто підтверджується те, що на зміну ВВП впливає лише чистий експорт, а не кількісні обсяги експорту та імпорту. Регресійне рівняння дало змогу визначити

наступні важливі залежності:

- найсуттєвішого значення ВВП на одну особу досягають за максимальної ефективності митного управління та низького податкового тиску, що підтверджено як даними, так і теоретичною моделлю.

а) теоретичне

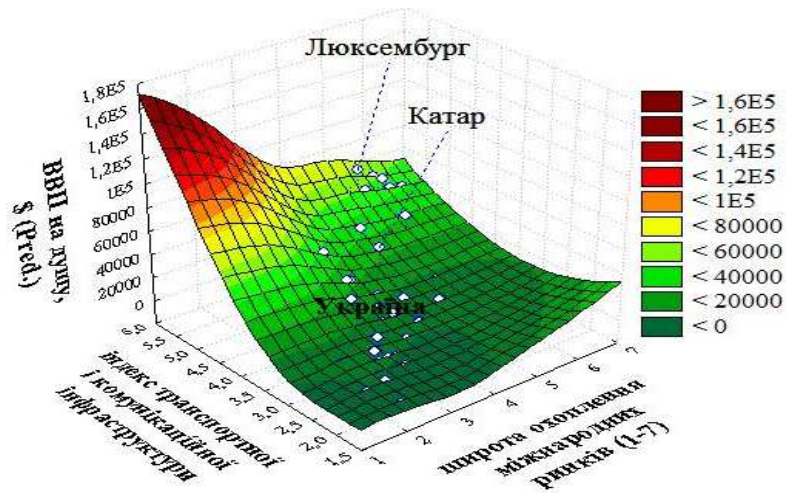

б) емпіричне

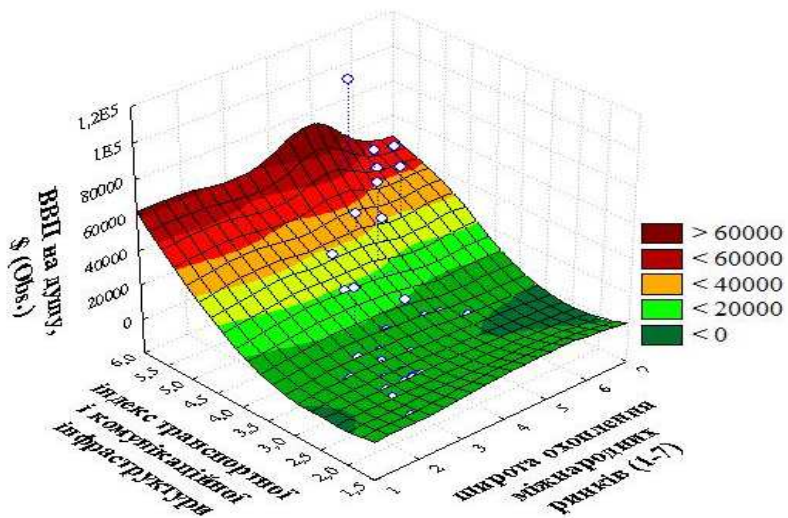
Рис. 1. Сплайнові регресійні поверхні (ВВП на одну особу, загальна податкова ставка, ефективність митного управління).

- ВВП на одну особу перебуває під впливом розвитку транспортної та телекомунікаційної інфраструктур.

Практично всі країни відчувають цей вплив, що ще раз підтверджує необхідність розвитку митної, у

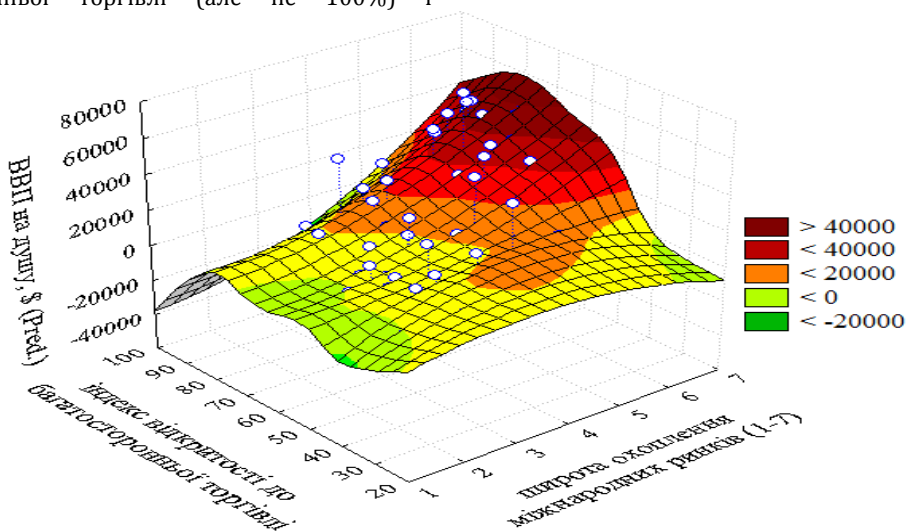
а) теоретичне

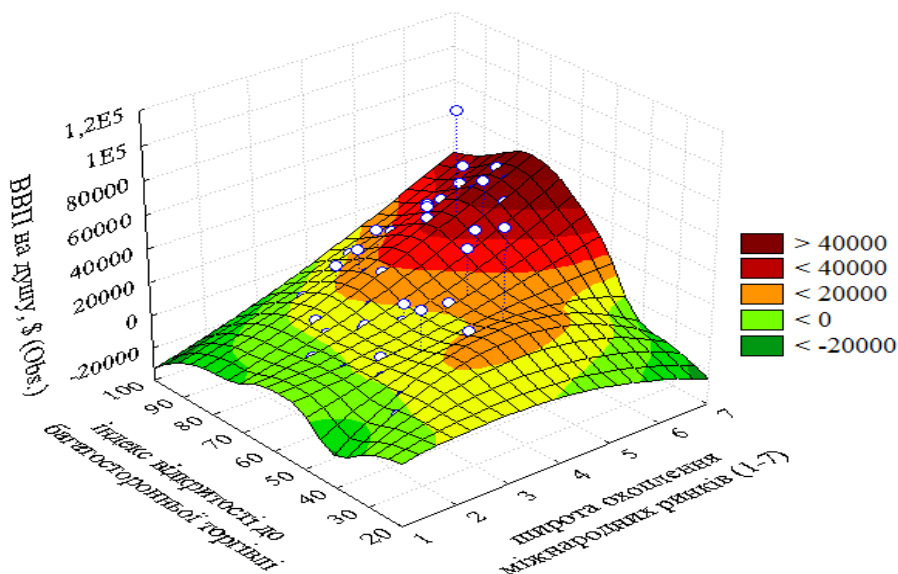
б) емпіричне

Рис. 2. Сплайнові регресійні поверхні (ВВП на одну особу, широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної і комунікаційної інфраструктур).

- найбільшого рівня ВВП на одну особу досягають при значному рівні відкритості економіки до багатосторонньої торгівлі (але не 100%) і максимальному позиціонуванні на міжнародних ринках.

а) теоретичне

б) емпіричне

Рис. 3. Сплайнові регресійні поверхні (ВВП на одну особу, широта охоплення міжнародних ринків, індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі).

Оскільки дослідження впливу множини факторів завжди є складною процедурою, спробуємо виявити значущі фактори, що об'єднують змінні, які корелюються між собою. Передусім за допомогою тесту

Фішера та програмного продукту STATISTICA визначимо значущість змінних; результати подано у табл. 2 із зазначенням F-value та p-value, а на рис. 4 для наочності відображено значущість змінних.

Таблиця 2. Ймовірність та значущість обраних змінних

	Best predictors for continuous dependar	
	F-value	p-value
індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури	30,15237	0,000000
широта охоплення міжнародних ринків (1-7)	12,82926	0,000000
ставка мита за РНС, %	9,08577	0,000000
індекс ефективності митного управління	7,24941	0,000000
імпорт товарів, млн. дол. (cif)	8,70989	0,000001
індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі	5,38565	0,000006

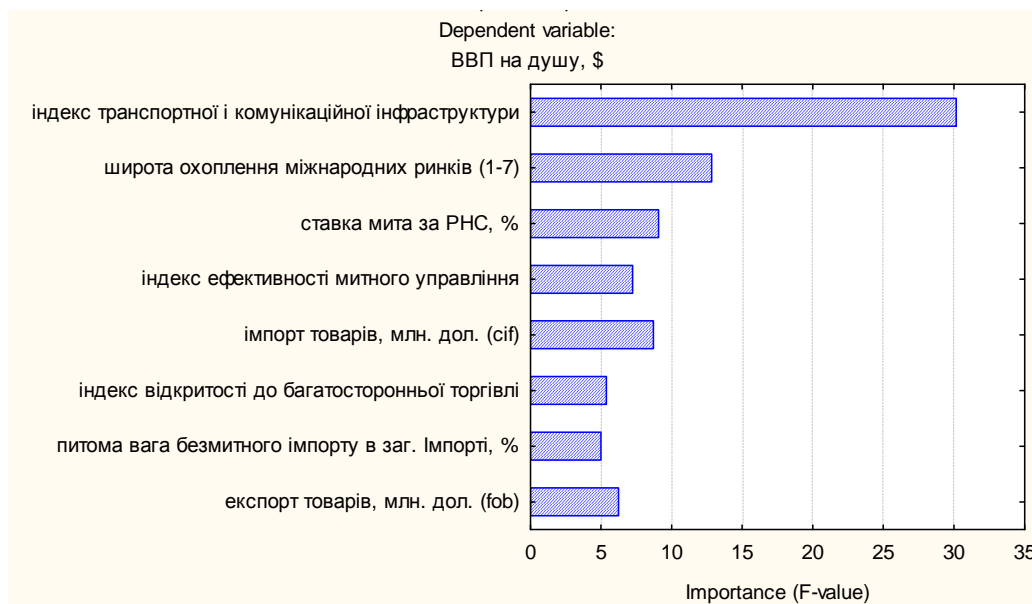

Рис. 4. Значущість впливу змінних на рівень ВВП на одну особу.

У нашому аналізі активними факторами виявились: експорт та імпорт товарів, питома вага безмитного імпорту, ставка мита, відкритість до багатосторонньої торгівлі, широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктур. Разом із тим, допоміжними є: застосування тарифних та нетарифних бар'єрів, загальна податкова ставка, ефективність митного

управління. У нашому випадку отримані результати свідчать, що 10 розглянутих змінних описують 7 факторів, тобто окремі змінні описують схожі явища. Серед основних факторів найзначніший перший, який утрічі перевищує другий і у 6-7 разів – 3-5. Шостий та сьомий фактори, зважаючи на низьку вагомість, можуть бути виведені з дослідження.

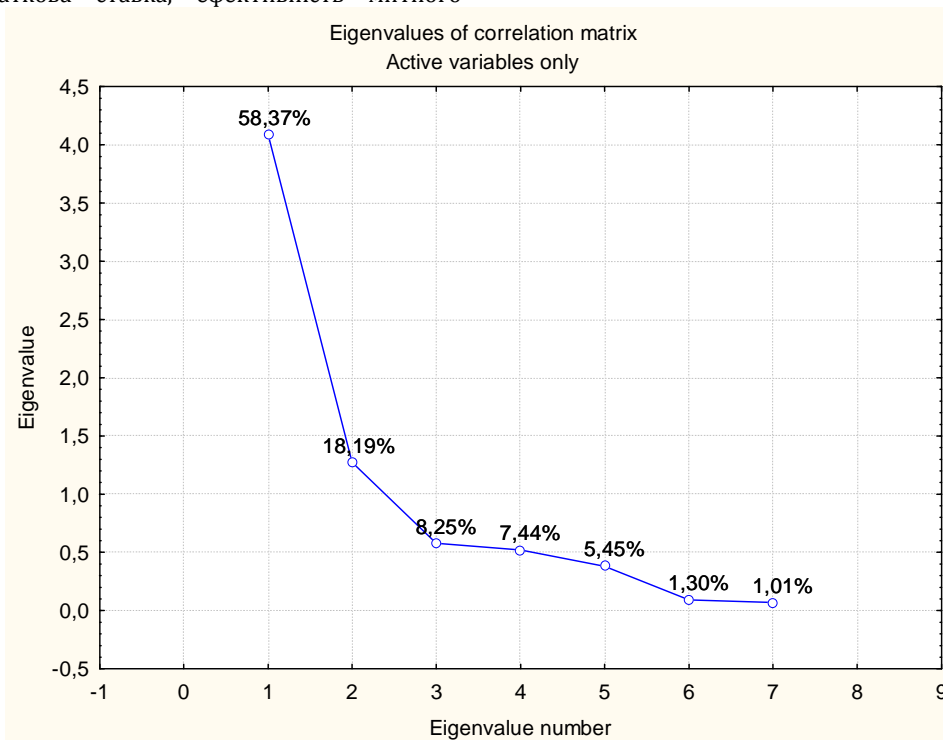

Рис. 5. Максимально вагомі (так звані «eigen value») змінні кореляційної матриці

Діаграма розсіювання показала, що чіткої залежності між експортом, імпортом і загальною податковою ставкою для більшості країн немає. Аналогічно, як і між експортом товарів, загальною податковою ставкою та ставкою мита у РНС. Найбільшого ефекту та результативності ефективності митного управління в країні досягають за високої широти охоплення міжнародних ринків (тобто, максимально можливого експортного потенціалу) та низької відкритості до багатосторонньої торгівлі. Своєю чергою, максимальної

відкритості до торгівлі досягають за низького митного управління та низької широти охоплення ринків, тобто за відсутності належного митного контролю з боку державних інституцій і незначного продажу експортуючих компаній на зовнішніх ринках. Найоптимальнішими для країни є поєднання високого митного управління, майже максимального охоплення міжнародних ринків при індексі відкритості до багатосторонньої торгівлі (рис. 6).

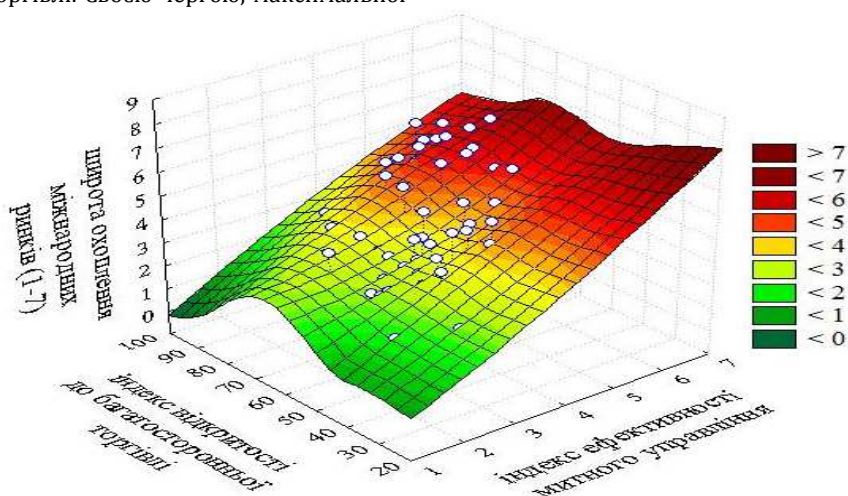

Рис. 6. Часткові сплайнові залежності (широта охоплення міжнародних ринків, відкритість до зовнішньої торгівлі, ефективність митного управління).

У випадку встановлення загальної податкової ставки 55% (до 60%) і запровадження максимально можливого з точки зору ефективності митного управління досягають найімовірнішого просування вітчизняних

товарів на світових ринках. Разом із тим, неефективне митне управління, як і високий податковий тиск, не сприяють нарощуванню експортного потенціалу та виходу на зовнішні ринки.

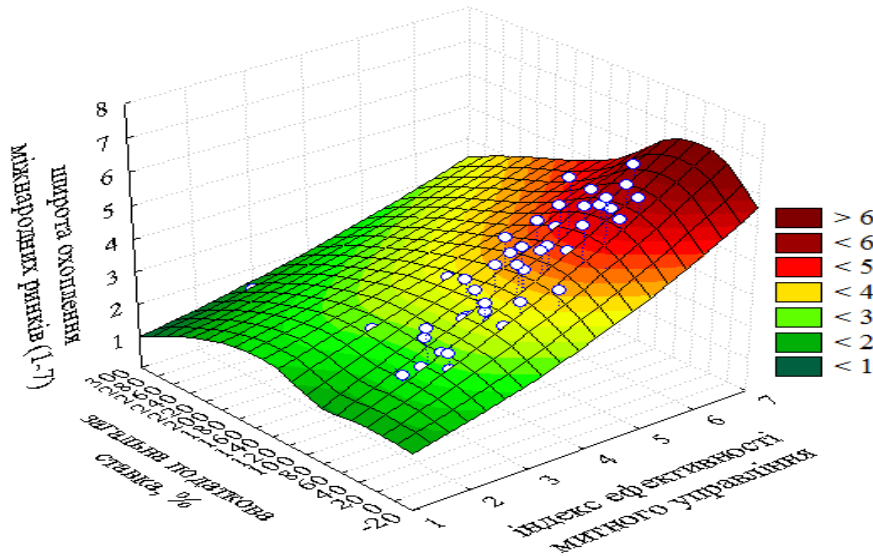

Рис. 7. Часткові сплайнові залежності (широта охоплення міжнародних ринків, загальна податкова ставка, ефективність митного управління).

При цьому важливу роль відіграє розвиток інституційного та інфраструктурного забезпечення, про що свідчить часткова сплайнова поверхня на рис. 8.

Дослідження показує, що всі три фактори сукупно дають максимальний ефект при їхній максимізації.

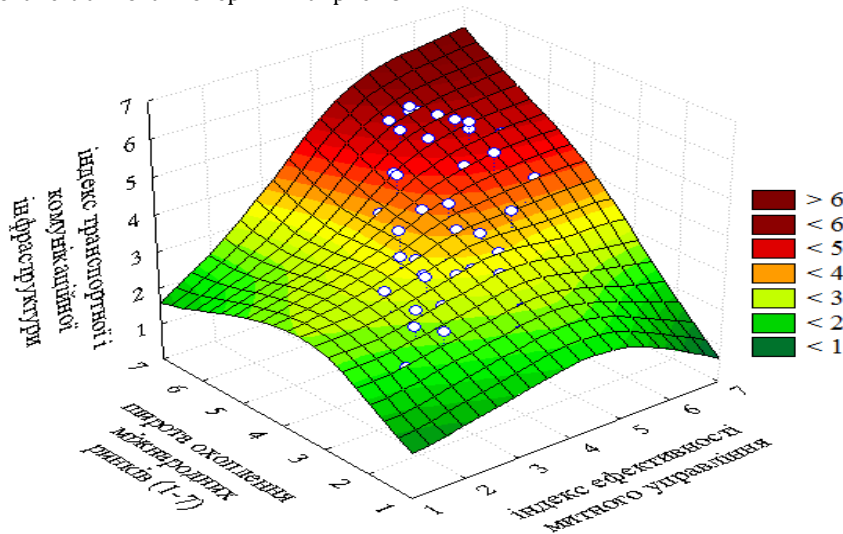

Рис. 8. Часткові сплайнові залежності (широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної і комунікаційної інфраструктури, ефективність митного управління).

При максимальному розвитку експортної діяльності країни та охопленні практично всіх зовнішніх ринків і встановленні незначного податкового тиску країни мають змогу сформувати добре розвинену інфраструктуру за рахунок надходження коштів від експортерів та розширення їхньої діяльності.

Простежимо вплив обраних для дослідження чинників на зміну експорту та імпорту товарів. Як свідчить часткова сплайнова поверхня (рис. 9), при поєднанні високоефективного митного управління і застосуванні тарифних та нетарифних бар'єрів (передусім нетарифних, бо, як показує сплайнова поверхня рис. 10, вплив ставки мита суттєво не впливає на динаміку імпорту товарів) можливо забезпечити сприяння імпорту через спрощення і гармонізацію

митних процедур.

Схожа ситуація з експортом товарів, коли за низької ставки мита (що сприятливе для імпорту товарів) та високої податкової ставки зростає експорт товарів за кордон (рис. 11).

На експортні товаропотоки, на відміну від імпортних, суттєво впливають застосування тарифних і нетарифних бар'єрів (знову ж таки, акцентуємо на нетарифних бар'єрах, адже підтверджено невеликий вплив ставки мита) та ефективність митного управління. Сплайнова поверхня показує, що середнє значення індексу застосування тарифних і нетарифних бар'єрів та високий показник митного управління забезпечують збільшення експорту товарів із країн (рис. 12).

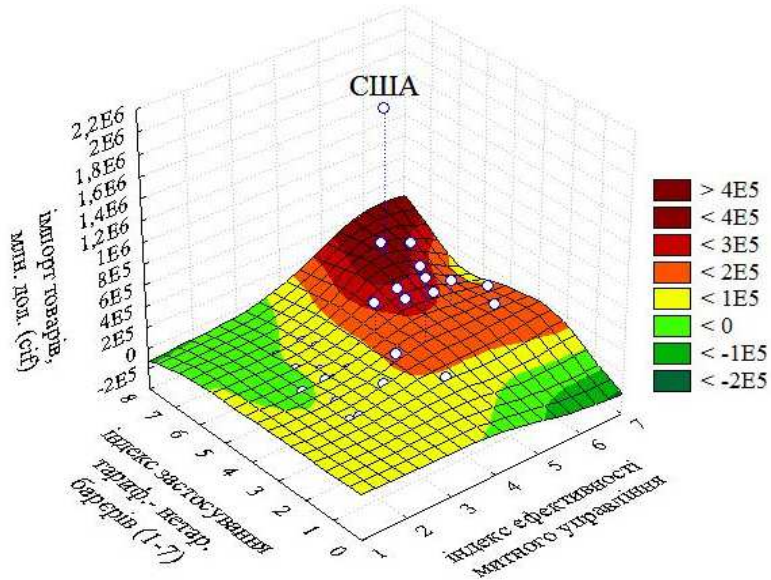

Рис. 9. Часткові сплайнові залежності (імпорт товарів, застосування тарифних-нетарифних бар'єрів, ефективність митного управління).

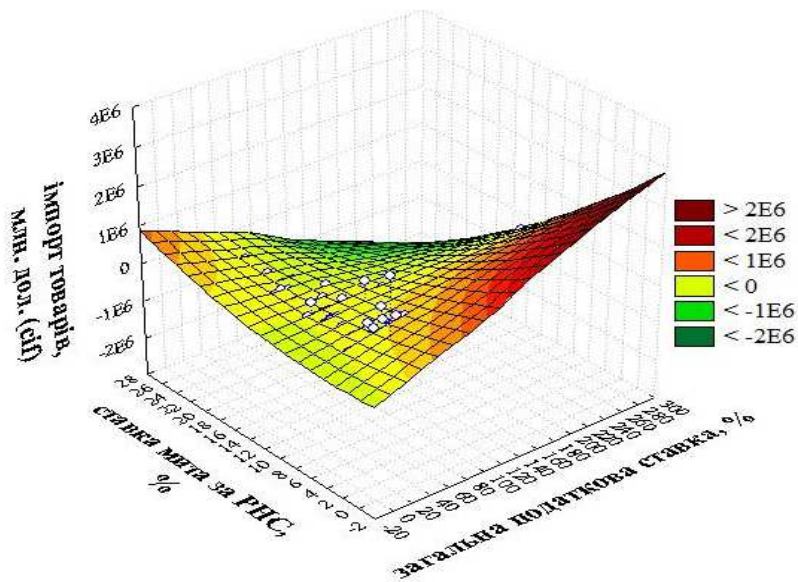

Рис. 10. Часткові сплайнові залежності (імпорт товарів, ставка мита за РНС, загальна податкова ставка).

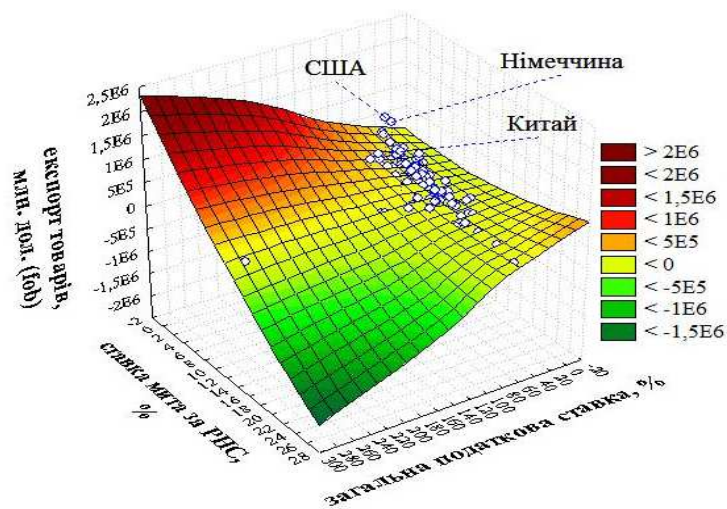

Рис. 11. Часткові сплайнові залежності (експорт товарів, ставка мита за РНС, загальна податкова ставка).

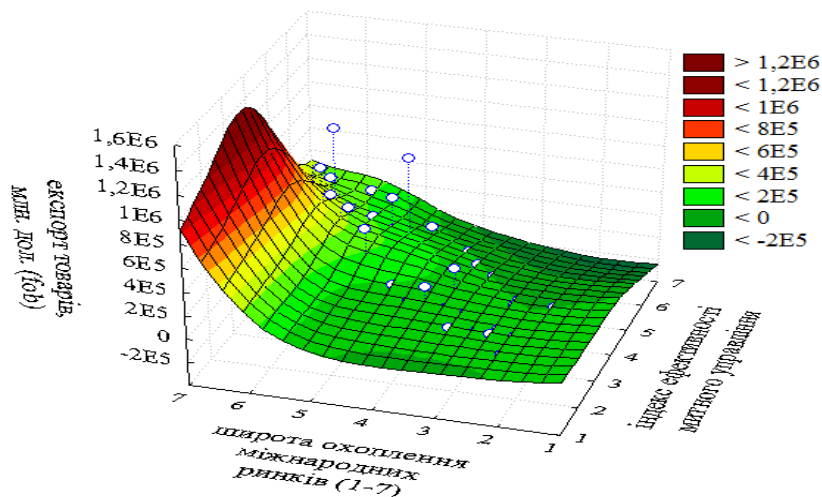

Рис. 12. Часткові сплайнові залежності (експорт товарів, широта охоплення міжнародних ринків, ефективність митного управління).

Разом з тим, у нашому дослідженні було виявлено парадокси, що дають змогу стверджувати про справді полярний світ в економічній площині. Проведений аналіз дозволив виявити особливості, тенденції, спільні та відмінні риси у реалізації країнами митної політики й забезпечення економічного розвитку в більшості країн-членів СОТ, адже, перебуваючи в ній, країни змушені виробити стратегію і тактику, залежно від пріоритетів розвитку та позиціонування у глобальному просторі. Нині у світі сформувалися об'єктивні передумови для перегляду концептуальних засад розвитку світової економіки за моделлю, базованою на ідеї розвитку багатополюсного світу. Відповідно, це потребує

розробки спільних механізмів взаємодії країн у глобальному просторі через виявлення проблемних аспектів, дотичних для кожної з них, та пошуку напрямків їх не відособленого вирішення, а узгодження із дотриманням принципу прозорості, щоби кожна з країн змогла певною мірою задіяти свій економічний потенціал та отримати вигоди від таких змін. Державна політика у митній сфері має ґрунтуватися не лише на ідеологічних принципах та теоріях, а покликана регулювати соціально-економічні процеси, виявляючи у цьому свою сутність, та узгодити інтереси країн за умови асиметрії їх розвитку у глобальному просторі

Список літератури

1. Большая Советская Энциклопедия: в 30 томах / [гол. ред. А. М. Прохоров]. Изд. 3-е. – М. : «Советская Энциклопедия». – 1976. – Т. 25. – 600 с.
2. Украинская Советская Энциклопедия. – К. : Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1984. – Т. 11. – Книга 1. Счисление – Функционал.
3. Енциклопедія народного господарства Української РСР. – К., 1971. – Том. 3. Мик-Роб.
4. Митний кодекс України від 11.07.2002 № 92-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92-15>
5. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495%D0%B0-17/para4#n4>
6. Lindert Peter, G. Williamson Jeffrey // Conference in Santa Barbara "Globalization in Historical Perspective". – California, May 3–6, 2001.
7. Новиков, Я. Протекционизм [Електронний ресурс] / Я. Новиков. – Режим доступу: <http://www.sotsium.ru/books/18/25/NovicowProtectionismBookI-III.html>.
8. Красин, Л. Б. Плановое хозяйство и монополия внешней торговли [Текст] / Л. Б. Красин. – М. : Плановое хозяйство, 1925. – 39 с.
9. Струве, П. Б. Торговая политика России [Текст] / П. Б. Струве. – Челябинск : Социум, 2007. – Вып. 3. – XXIV. – 282 с. – (Серия: Русский тариф).
10. Макроекономіка та макроекономічна політика [Текст] : навч. посібник / А. Ф. Мельник, Т. Л. Желюк, О. В. Длугопольський, О. В. Панухник. – К. : Знання, 2008. – 699.
11. Ситник, В. Ф. Інтелектуальний аналіз даних (дейтамайнінг) [Текст] : навч. посібник / В. Ф. Ситник, М. П. Краснюк. – К. : КНЕУ, 2007. – 376 с.

РЕЗЮМЕ

Иващук Ирина

Влияние таможенной политики на экономическое развитие стран в контексте глобализационных процессов

Определены особенности понимания сущности таможенной политики в условиях глобализации. Обоснована роль политики в таможенной сфере в регулировании международной торговли и обеспечении экономического развития стран. Установлено влияние факторов, характеризующих таможенную политику, на экономическое развитие стран, определено значимые факторы.

RESUME

Ivashchuk Iryna

Impact of customs policy on economic development of countries in the context of globalization processes

The features of understanding of the customs policy in the conditions of globalization are considered. The role of politics in the customs sphere as for the regulation of international trade and ensuring of economic development of countries has been proved. The influence of factors, that characterize the customs policy, on economic development of countries has been defined. There significant factors are identified.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2012 р.